

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

В. Ю. Лагодич (Львів)

**ВІЙНА З АВАРАМИ ІМПЕРАТОРА МАВРІКІЯ:
ДО ПИТАНЬ ХРОНОЛОГІЧНИХ
ТА ГЕОГРАФІЧНИХ МЕЖ ПРОТИСТОЯННЯ**

Кочовий етнос аварів був включений у сферу зовнішньополітичних відносин під зверхністю Константинополя на межі 557–558 рр. Перебуваючи під загрозою винищення з боку тюрків, авари встановили контакт із аланами та їх царем Саросієм¹. Останні до цього часу були союзниками Візантії у війні з перським шахіншахом Хосровом I Анушірваном (531–579)² за регіон Лазика у Південному Кавказі протягом 540–562 рр³. Зрештою, такі обставини сприяли укладенню союзу поміж аварами та імператором Юстиніаном I (527–565). Аж до смерті римського володаря, аварський каган⁴ схилився до здійснення незалежної політики. З одного боку, новоутворений Каганат *de-facto* продовжував союз із Візантією, з іншого – постійно збільшував військову потугу супроти Східного Риму. Зокрема, це проявилось у ході набігів на землі антів (які були союзниками Візантії)⁵ та їх подальшим включенням до конгломерату племен під зверхністю аварів⁶.

У період правління наступників Юстиніана – базилевсів Юстина II (565–578) (див. Рис. 1) та Тиберія II (578–582) (див. Рис. 2) стосунки номадів з Імперією загострюються. Ініціатором даного процесу виступив аварський каган Баян I (562–602). Основними причинами цього служили: 1) брак політичного та військово-стратегічного досвіду з боку автократів, порівняно з Юстиніаном⁷; 2) відсутність потужної оборони ромеїв вздовж Дунаю; 3) прагнення кагана переселити орду «зі Скіфії у Верхню Пеонію»; 4) сприйняття правителя номадів римської політики «*divide et impera*» в стосунку до сусідів; 5) прив'язка економіки Каганату до ведення перманентної війни. Зрештою, претензії аварів на римську провінцію Паннонія II діоцезу Фракія вилились у ряд короткотривалих воєн поміж сторонами протягом 70-х рр. VI ст. – 582 р. включно⁸. Підкреслимо, що дані конфлікти були досить короткочасними та межувались регулярним укладенням мирних договорів із ромеями.

Основним супротивником Константинополя до цього часу була Держава Сасанідів. Шахіншахи персів Хосров I та Хосров II Парвіз (591–628) продовжили курс завойовницької політики щодо азійських та африканських провінцій Візантії. Причинами цього служили внутрішні потрясіння Царства іранців (подавлення руху маздакітів Хосровом I у 30-х роках VI ст.; виступ сина шахіншаха

Анушзада у 549 р., повстання Бахрама Чобіна у 590–591 рр.). Позбутись їх наслідків, завоювати авторитет армії «царі царів» могли насамперед через експансію.

На цей період у дипломатії Аварського каганату щодо Візантії припадає етап, який характеризувався: 1) наростанням внутрішньополітичної кризи Імперії (витоки якої сягають ще першої третини VI ст.⁹); 2) активним збільшенням військово–політичної потуги державного утворення кочовиків.

Корпус джерел, які хронологічно описують аваро–ромейське протиборство на час правління імператора Маврикія, представлений низкою творів. Серед них: праця «Історія» Феофілакта Сімокатти¹⁰, «Коротка історія з часу після царювання Маврикія» патріарха Никифора (бл. 758–828)¹¹. Додаткові свідчення про аваро–візантійські відносини кінця VI – першої половини VII ст. надає також «Хронографія» Феофана Сповідника¹².

Зіткненням Каганату з Візантією на час правління Маврикія (див. Рис. 3) передувала активізація посольського апарату кочовиків. Надіславши ряд дипломатичних місій, зокрема у 583 р., Баян отримав «80 тис. золотих [солідів]». Каган цілеспрямовано йшов на загострення відносин із Маврикієм, повернувши йому назад подарунки, які надійшли до стану авар відповідно договору 582 р. Зокрема, Феофілакт говорить про «золоте ложе [очевидно, кушетку–клінію]»¹³, індійського слона, надісланого за наказом Маврикія Баяну.

Очевидно, що базилевс, сповідуючи початково вимушено мирну політику щодо Каганату на початку правління, керувався потребою оперативного завершити війну із Сасанідами, розпочату ще у 572 р.¹⁴ Паралельно, імператор проводив заходи, спрямовані на забезпечення ресурсної бази Імперії в умовах воєн на виснаження (набору до складу війська федератів; отримання коштів на утримання війська шляхом конфіскації майна ромейів; зменшення видатків на армію через урізання зарплатні бійцям¹⁵).

Однак, намір Маврикія не допустити протистояння на Дунайському лімесі не перетинався із прагненнями кагана. Влітку 583 р. з ініціативи номадів на території провінцій Мезія I, Мезія II та Верхня Дакія розгорнувся черговий конфлікт. З початком війни авари зайняли міста Сінгідун (суч. Белград, Сербія), Августі та Вімінакій (суч. Костолац, Сербія) (див. Рис. 4). Варто зазначити, що до конфлікту на півночі Імперія не була готова, і «після трьох місяців» з часу переходу Дунаю кочовиками, направила до ставки кагана в Анхіалі (суч. Поморіє, Болгарія) посольство наприкінці 583–584 рр. До складу цієї місії входили зокрема послы Коментіол та Ельпідій¹⁶.

Результати, очевидно, були успішними для ромеїв – приблизно в другій половині 584 р. з аварами було укладене перемир'я. Примітним для нас є те, що в ході перемовин із візантійцями Баян заявив про мету аварської політики у регіоні – забезпечення Імперією економіки Каганату шляхом регулярних грошових виплат, що перетворювало Східний Рим у фактичного данника аварів, «викопавши Довгі стіни [Константинополя]»¹⁷.

У подальшому аварські дипломати продовжують курс на пошук союзників у боротьбі з Ромеєю в особі слов'янських племен. Так, впродовж 80–90-х років VI ст. дипломатія кочовиків була спрямована на: 1) військову нейтралізацію Імперії; 2) залучення (зокрема силом) у набігах на ромейські землі військової потуги слов'ян, що переселялись до Паннонії.

Завершивши бойові дії із Персією, Маврикій впродовж осені 590 р. / весни 592 р.¹⁸ переходить до активних дій на Дунайському лімесі, готуючись до походу на Каганат. Приводом до них стали чергові заяви аварської сторони про збільшення виплат, які були проігноровані. Разом із тим, через неоднозначне сприйняття населенням Імперії плану базилевса, а також ряду явищ негативного характеру, які трапились із Маврикієм, наступ ромеїв на кочовиків відклався у часі¹⁹.

Дізнавшись про військові приготування римлян, Баян розпочав бойові дії супроти ромеїв, готуючи переправи для кочового війська та взявши в облогу Сирмій. Вийшовши через перевал Прокліани на сході Балканських гір, аварські сили просувались через провінцію Европа діоцезу Фракія. Взявши в облогу Анхіал, кочовики вийшли до узбережжя Мармурового моря неподалік Гераклеї. У подальшому, кочовики підійшли до Цурул (суч. Чорлу, Туреччина), розбивши сили ромеїв, очолені стратигом Пріском. Характерно, що Баян I закликав стратига Петра, який увійшов у Мезію, зайняту склавинами, до миру, оскільки «війна та право сильного відібрали у ромеїв право володіти [провінцією]...»²⁰.

Кінець війни поклато 18-місячне перемир'я (датоване літом–осінню 597 р., осінню 600 р. або ж 601 р.²¹), укладенню якого сприяло дезінформування аварів про наміри візантійських сил форсувати Дунай та відрізати орді шлях до відступу. Водночас, Імперія на час аваро–слов'янських походів 583–598 рр. фактично втратила панування над територіями по лінії Сирмій–Маркіанополь (див. Малюнок 5).

Поновлення бойових дій припало, за різними датуваннями, на 598 / 599 / 600 / 601 рр.²² Основним театром війни стала провінція Мезія II. Бойові дії почались з облоги аварами міста Томи (суч.

Констанца, Румунія) та їх зимівлею у Скіфії. Характерно, що корпус ромейських військ під командуванням Пріска, висланий назустріч кочовикам, проявив себе досить пасивно, не проводячи атак на кочовиків, які, очевидно, отаборились. Навесні наступного року в якості допомоги Пріску, Маврикій надіслав певні частини під очоленням Коментіола через Балкани. Їх, однак, перехопили кочовики на річці Янтра орієнтовно у квітні 598 р. та завдали поразки, в результаті чого стратиг був змушений відступити²³.

Новина про поразку ромейського корпусу дійшла до Константинополя та потягла за собою приготування до оборони столиці. Варто сказати, що до цього часу людські ресурси Імперії були виснаженими настільки, що Маврикій залучав до служби в гарнізоні міста партії Іподрому²⁴.

Постійні бойові дії на території столичної провінції зіграли безпосередню роль у розгортанні внутрішньополітичної кризи в Імперії – так, Феоділакт неодноразово засвідчує низький моральний дух візантійських солдатів та рекрутів, які обурились на наказ Маврикія затримати платню та додатковий набір у військо²⁵.

Бойові дії поміж сторонами продовжувались протягом другої половини 598 – початку 602 р. зі змінним успіхом та являли собою маневри Баяна та корпусів ромеїв під командуванням стратига Петра та імператора. Зрештою, відкинувши кочовиків за Дунай, корпус Петра за наказом Маврикія наприкінці 602 р. зупинився на зимівлю на північному березі Дунаю²⁶. На цій території, частково заселеній слов'янами, війська Імперії були змушені створювати польові табори, що тільки погіршило їх волю до спротиву. Приблизно у цей же час поміж сторонами конфлікту відбулись переговори щодо викупу ромейських бранців. Автократор неодноразово відмовлявся від пропозиції аварів, аргументуючи відмову браком коштів у казні. Це потягло за собою страту полонених номадами та остаточну втрату популярності автократора серед рядових солдатів²⁷.

У ході бунту корпусів на північ від Дунаю, Петра, як брата імператора, скоріше за все, було вбито. Бунтівні війська, очолені центуріоном²⁸ Фокою, рушили в листопаді того ж року на Константинополь, убили Маврикія та його синів Феодосія і Тиберія²⁹. Наступним правителем Імперії став харизматичний лідер бунтівників. Проте однієї довіри рядових бійців було мало для здійснення ефективного управління державою. Виступ Фоки зіграв у політичній історії Візантійської імперії вирішальну роль – позаяк Маврикій виступав опікуном шахіншаха Хосрова II внаслідок Ктесифонського договору 591 р., перси розпочали бойові дії проти Візантії³⁰.

Паралельно, супроти Фоки виступили родичі Маврикія та полководці. У таких умовах, протягом 603 р. Фока пішов на поновлення союзницького договору з аварами, які вперше з часу смерті Юстиніана Великого стали федератами Східного Риму.

Таким чином, станом на другу половину VI ст. Східна Римська імперія перебувала в становищі глибокої внутрішньої кризи, що розгорнулася на час царювання Маврикія. Попри зусилля правителя, деградація Імперії проявилась на мобілізаційному потенціалі війська, його бойовому дусі, становищі візантійських фортифікацій вздовж Дунаю. Погіршення становища війська потягло за собою зміни в інструментарії ромейської дипломатії. Своєю чергою, це не могло оминати уваги аварської знаті та потягло за собою поновлення бойових дій поміж Візантією та Каганатом впродовж 583–602 рр. Аваро-візантійські стосунки у зазначений період характеризувались: 1) проінформованістю аварів щодо становища найближчих сусідів у регіоні Центрально-Східної Європи — власне Ромеї, Королівств гепідів, лангобардів, ареалу розселення слов'янських племен; 2) збільшенням аварською ордою військової потуги шляхом включення до себе завойованих етносів; 3) залежністю економіки Каганату від постійного проведення грабіжницьких набігів.

Рис. 1. Східноримський імператор Юстин II (565–578), зображений на монеті ціною в половину силікви. Монетний двір Равенни, 565–578 рр. Легенда на аверсі: «D[omi]N[us] IVSTINVS P[ater] P[atriae] AVG[ustus] [лат. «Володар Юстин, Батько Батьківщини, Великий»]». Переклад легенди наш, джерело зображення: cngcoins.com.

Рис. 2. Імператор Тиберій II Константин (578–582), зображений на семіссисі. Легенда на аверсі: «D[omi]M[us] CONSTANTINVS P[ater] P[atriae] A[u]G[ustus] [лат. «Володар Константин, Батько Батьківщини, Великий]». Легенда на реверсі: «VICTOR TIBERI[us] A[ntic]US [лат. «Переможець Тиберій, Антський]», нижче – «CON[stantinopolis] OB[RYZA] [лат. «Константинополь. Чисте золото»]. Судячи з титулатури на реверсі, чеканена протягом 578 р. Переклад легенд наш, джерело зображення: <https://coins.labarum.info>.

Рис. 3. Імператор Маврикій (582–602), зображений на семіссисі. Монетний двір Константинополя. Легенда на аверсі: «D[omin]N[us] MAVRI[cus] TIB[erius] P[ater] P[atriae] AVG[ustus] [лат. «Володар Маврикій Тиберій, Батько Батьківщини, Великий]». Легенда на реверсі: VICTORI[us] AVGVST[us] [лат. «Велична перемога»], нижче – CON[stantinopolis] OB[RYZA] [лат. Константинополь. Чисте золото]. Судячи з титулатури на реверсі, чеканена протягом 593–600 рр. Переклад легенд наш, джерело зображення: <https://turtledove.fandom.com>.

Рис. 4. Мапа ромейських аванпостів, захоплених аварами протягом літньої кампанії 583 р., укладена автором на основі повідомлень «Історії» Феоділакта Сімокатти та графічного матеріалу з ресурсу wikimedia.org. Умовні позначення: 1, 3) Міста Сирмій (суч. Белград, Сербія) та Вімінакій (суч. Костолац, Сербія); 2) Можливе місцезнаходження фортеці Августа у провінції Мезія I (наведено на основі коментаря С. Іванова у праці Свод древнейших письменных свидетельств о славянах. Том II (VII–IX вв.). Москва: Восточная Литература. 1995. С. 59.

Рис. 5. Лінія Сирмій–Маркіанополь – межа просування аварських орд через Дунайський лімес на час війни 590 / 592–597 рр. Умовні позначки: 1) Місто Анхіал, в якому розмійувалась ставка Баяна I. Мапа укладена автором на основі повідомлень «Історії» Феоділакта Сімокатти та графічного матеріалу з ресурсу wikimedia.org.

-
- ¹ The History of Menander the Guardsman. Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. Liverpool: Francis Cairns Ltd. 1985. P. 48–49.
 - ² Daryaee T. Sasanian Persia. The Rise and Fall of an Empire. London: I. B. Tauris & Co Ltd, 2009. P. 28–32.
 - ³ Maksymiuk K. Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran. Siedlce: Pracownia Wydawnicza WH Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015. P. 68–75.
 - ⁴ В історіографії першим аварським каганом прийнято називати дипломата кочовиків Кандіха (середньогрец. *Κανδίχης*), який очолив посольство до Константинополя 557 р. Згадка посла саме як правителя кочовиків обумовлена тим, що Кандіх був першим представником аварської знаті, ім'я якого було задокументоване сучасниками. Див. зокрема: Жданович О. П. Посольства аваров у Менандра Протектора (коментований переклад фрагментів джерела) // Золотоордынське обозрение. 2016. № 4. С. 882–883.; Дестунис С. Менандр Візантієць // Візантійські історики Дексипп, Евнаний, Олімпіодор, Малх, Пётр Патрицій, Менандр, Кандид, Ноннос і Феофан Візантієць. Пер. с греч. Дестуниса С. Примеч. Дестуниса Г. Санкт-Петербург: Типографія Леоніда Деміса, 1860. С. 94–139.
 - ⁵ Там само, 97.
 - ⁶ Приходнюк О. М. Анти та авари // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. Збірник наук. ст., присвяч. 100-річчю з дня народж. Петрова В. П. 1997. С. 146–147.
 - ⁷ Детальну характеристику (хоча й не полишену надмірної суб'єктивності, на нашу думку) наступників Юстиніана I як полководців та політиків подає зокрема Н. Пігулевська у монографії “Візантія і Іран на рубежі VI і VII століть”. Див.: Пігулевская Н. В. Візантія і Іран на рубежі VI і VII століть. Москва-Ленінград: Издательство Академии Наук СССР. 1946. С. 57–67.
 - ⁸ Pohl W. The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822. Itacha and London: Cornell University Press. 2018. P. 69–162.
 - ⁹ Laiou A., Bouras C. Morrison S., Oikonomides N., Pitsakis C. The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection. 2002. P. 954–955.
 - ¹⁰ The History of Theophylact Simocatta. An English Translation with Introduction and Notes Michael and Mary Whitby. Oxford: First published by Oxford University Press. 1986. 340 p.
 - ¹¹ Nikephoros Patriarch of Constantinople. Short History. Text, Translation and Commentary by Mango C. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection. 1990. 247 p.
 - ¹² The Chronicle Of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813. Translated with Introduction and Commentary by Mango C. and Scott R. Oxford: Clarendon Press. 1997. 744 p.
 - ¹³ The History of Theophylact Simocatta. P. 58–59.

-
- ¹⁴ Пигулевская Н. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков. С. 58.
- ¹⁵ Haldon J. *Warfare, State and Society in the Byzantine World (565–1204)*. London: UCL Press. 2003. P. 40; 139–140.
- ¹⁶ *The History of Theophylact Simocatta*. P. 59; 61–63.
- ¹⁷ Там само, 59.
- ¹⁸ Уривок «Історії» Менандра подається у: *The History of Theophylact Simocatta*. P. 195; 211–212. Ці ж рядки хроніста коментує С. Іванов у: *Свод древнейших письменных свидетельств о славянах. Том II (VII–IX вв.)*. Сост. Иванов С. А., Литаврин Г. Г., Ронин В. К. Москва: Восточная Литаратура. 1995. С. 15; 47–48.
- ¹⁹ *Хроника Симеона Магистра и Логофета*. Пер. Виноградова А., вступ. статья Кузенкова П. Москва: Университет Дмитрия Пожарского. 2014. С. 124.
- ²⁰ *The History of Theophylact Simocatta*. P. 222.
- ²¹ Там само, 222–223.
- ²² *Свод древнейших письменных свидетельств о славянах. Том II (VII–IX вв.)*. С. 61–62.
- ²³ *The History of Theophylact Simocatta*. P. 229–230.
- ²⁴ Там само, 255.
- ²⁵ Там само, 204; 213; 216–217.
- ²⁶ *Хроника Симеона Магистра и Логофета*, 124.
- ²⁷ Там само, 181–182.
- ²⁸ *The History of Theophylact Simocatta*. P. 254. Менандр у VIII книзі «Історії» вживає щодо очільника повстання відповідник цього звання на «середньогрецькому» діалекті — «гекатонтарх» (ориг. *εκατόνταρχες*). Див.: *Theophylacti Simocattae. Historiae*. Ed. de Boor C. Lipsiae. 1888. P. 257.
- ²⁹ Konuk S. A Tyrant on the Throne: Phocas the Usurper, and the Collapse of the Eastern Frontier // *Trames*. № 24. 2020. P. 203.
- ³⁰ Dignas P., Winter E. *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbors and Rivals*. Cambridge: Cambridge University Press. 2007. P. 43–44; 115–118.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О.В., Корчемна І.С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П.М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П.А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А.Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тощев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518